

Taikomoji etika: iškilimas ir ypatybės Lietuvoje

ČESLOVAS KALENDA

Vilniaus pedagoginis universitetas, Etikos katedra, Studentų g. 39, LT-08106 Vilnius

El. paštas: ceslovas.kalenda@fsf.vu.lt

Straipsnyje apibrėžiamos socialinės-praktinės prielaidos (mokslo ir technologijos raida, aplinkos pertvarkymas, globalizacija ir kt.), lėmusios naujų moralinių problemų iškilimą visuomenės gyvenime pastaraisiais dešimtmečiais pasaulyje ir Lietuvoje. Atkreipiamas dėmesys į tai, kad intensyvių pokyčių sąlygomis į viešąjį diskursą moralės klausimais įsitraukė nauji socialiniai sluoksniai, aktyviai ginantys savo teises, gyvenamąją aplinką, sveikatą, orumą ir pan. Ryšium su tuo etikoje imta ieškoti tam tikro lygmens bendrų principų, kurie būtų priimtini skirtingų interesų ir pasaulėžiūrinių įsitikinimų žmonėms. Kartu moralinio elgesio motyvacija įgijo neįprastų bruožų: joje žymią vietą užėmė dalykinės, ypač mokslinės, žinios, laiduojančios pageidaujamą praktinį tam tikros sferos rezultatą. Normatyvinio diskurso adaptacija konkrečioms moralinio konflikto situacijoms spręsti transformavo tradicinę etikos sistemą ir atvėrė jai veiksmingesnio poveikio civilizacijos raidai perspektyvą.

Raktažodžiai: moralinės kolizijos, profesinė etika, korporacinė etika, diskursas, taikomoji etika

Pastaraisiais šimtmečiais technogeninė Vakarų civilizacija padarė didžiulį šuolį, kuris esmingai paveikė ir viso pasaulio raidą, tapo svarbiausiu žmonių gyvenimo, ypač ekonominio, re-produkcijos veiksmiu. Racionalumas, efektyvumas, pragmatiškumas – štai tie veiksniai, kurie daugiausia formavo viešojo gyvenimo atmosferą, o kartu – individo sąmonę. Žmogaus dvasios, elgesio ir veiklos sferoje ėmė daugėti „moralinių skylių“, o „moralinės skylės“ žmogaus veikloje įgijo analogą ir fizinėje sferoje: antai pradėta kalbėti apie „ozono skyles“. O tai jau buvo ženklas, kad artėja planetos technologinės perkrovos riba ir kad žmonijai būtina adaptuotis prie naujų sąlygų. Panašių „skylių“ ėmė rasti ir kitose veiklos sferose. Tai patvirtino elementarią tiesą, jog pražūtinga platų požiūrį į vieną ar kitą dalyką pakeisti siauru einamojo momento pragmatizmu bei vien ekonominiu tikslingumu. Budinti žmogaus sąmonę suvokė šiuos prieštaravimus kaip moralines kolizijas, beveik neturinčias analogo dorovės ir etikos istorijoje. Į šių kolizijų svarstymą bei sprendimą aktyviai įsitraukė ne tik filosofai, bet ir įvairūs socialiniai sluoksniai, tarp jų gamtos mokslų atstovai. Anksčiau panašią funkciją dažniausiai vykdė religijų atstovai, dvasininkai, rašytojai, o šiandien vis svaresnį žodį taria mokslininkai, kurių dalykiniai argumentai neretai virsta egzistencinės svarbos imperatyvais, sudarančiais tiek etinės refleksijos specifinę ypatybę, tiek kasdienės moralinės sąmonės turinio neatskiriama bruožą. Tuo pasireiškia dorovės, kaip praktinio proceso, kaitos tendencijos, jos turinio raida, naujų ypatybių, sąvokų, bruožų formavimasis. Visa tai praturtina etikos objektą, iškelia naujų klausimų ir žadina jų filosofinės analizės poreikį. Šitokiu būdu paprastai susiformuoja naujos etinių tyrimų sritys.

Ryškus tokios probleminės situacijos pavyzdys – konfliktas tarp ES institucijų ir mūsų kaimynės Lenkijos dėl Augustavo aplinkkelio per Rospūdos slėnį tiesimą. Per šį miestą kasdien

pravažiuoja dešimtys tūkstančių krovinių automobilių ir skleidžia baisią taršą, dėl kurios labai kenčia vietos gyventojai. Vadinasi, aplinkkelis gyvybiškai reikalingas. Tačiau jo tiesimas per gamtosaugos požiūriu svarbų slėnį, kur auga nemaža retųjų rūšių augalų ir gyvūnų, įrašytų į Raudonąją knygą, užkliudo ne mažiau svarbius gamtosaugos interesus. Tai konfliktas tarp nūdienos poreikių ir ateities interesų. Lenkijos vyriausybė ir dauguma vietos gyventojų pirmenybę teikia dabartinių miesto gyventojų saugumui ir siekia tiesti aplinkkelį per slėnį, nes tai pigiau, be to, projektuotojai per 5 metus jau išleido milijonus zlotų paruošiamiesiems darbams, o rūpintis gamtosauga, pasak projekto užsakytojų, esą gali tik turtingos šalys. Tuo tarpu žaliųjų organizacijos ir teisinės ES institucijos gina ilgalaikius, bendražmogiškus interesus – bioįvairovės ir palankios bei turtingos natūralios aplinkos išsaugojimą ateities kartoms. Taigi konfliktas kyla dėl pasaulio bendruomenės įvairių sluoksnių sąmonės neadekvačios reakcijos iš susiklosčiusią įtemptą padėtį visuomenės ir gamtinės aplinkos santykiuose. Šio konflikto, kaip ir daugelio kitų panašių šiuolaikinės civilizacijos, mokslo, technologijos raidos sukeltų problemų, sprendimas reikalauja specifinių žinių, netradicinės prieigos, plataus požiūrio žmogui žvelgiant į save ir aplinką, iš naujo apmąstant savo vietą gamtoje ir kitaip traktuojant savo veiklą ir jos padarinius. Minėtos problemos giliai užkliudo moralinio ir etinio mąstymo sferą ir išplečia etikos sistemą, kuri šiandien papildoma visos virtinės naujų disciplinų, gavusių taikomosios etikos pavadinimą.

Taikomoji etika išaugo iš profesinės etikos, kurios šaknys glūdi viduramžių gildijose. Tiesa, kai kurių profesijų, pvz., mediko, moralinių normų ištakos siekia dar ankstesnius laikus, jei turėsime galvoje Hipokrato priesaiką, suformuluotą dar Senovės Graikijoje. Tačiau apskritai profesinė etika imta intensyviau plėtoti naujaisiais laikais. Ji pirmiausia formavosi kaip atskirų profesijų atstovų veiklos moralinių reguliatyvų formulavimas ir pagrindimas. Greta atskirų profesijų (medikų, juristų, pedagogų, pirklių) etikos, vėliau, po vadinamojo laukinio kapitalizmo epochos, ėmė formuotis korporacinė etika, kuri mūsų dienomis virto verslo etika. Ji išaugo iš siekio sutvarkyti žaidimo taisykles ekonominėje veikloje ir iš verslo bendrovės poreikio turėti sąžiningus vykdytojus bei patikimus, garbingus partnerius. Šiandien profesinė veikla grindžiama tokiais principais, kaip profesinės pagalbos prieinamumas, bet kokių diskriminacijos formų atsisakymas, konfidencialumo saugojimas bei pasitikėjimas bendradarbiais, nesitaikstymas su apgaule ir dezinformacija, atidumas ir tikslumas darbe ir pan.

Tačiau šiuolaikinio mokslo ir technologijos raidos procese kyla tokių praktinių problemų, kurioms spręsti nepakanka profesinės bei korporacinės etikos reguliatyvų. Korporacija reiškia teisiškai įformintą asmenų grupę, kurią sieja bendri profesiniai ar luominiai interesai. Korporacija santykiuose su kitais socialiniais sluoksniais ypač gina savo narių interesus. Apie tai kalba liaudies patarlė: *Varnas varnui akies nekerta*.

Antai tradicinė profesinė gydytojo etika buvo korporacinio pobūdžio, nes ji apėmė gydytojo ir paciento santykius, kuriuose viską nusprendavo gydytojas. Dabar tiek mokslinio tyrimo ir jo rezultatų taikymo srityje, tiek parenkant gydymo metodą ir skirstant lėšas sveikatos priežiūrai, tiek įgyvendinant kokį nors gamybinį verslo projektą, turintį esminę įtaką gamtinei aplinkai ar gyventojų saugumui, nepakanka remtis vien mokslininkų, gydytojų ar verslininkų nuomone. Visais šiais atvejais priimant sprendimą turi dalyvauti ir kiti asmenys ar gyventojų grupės, kurioms šis sprendimas vienu ar kitu atžvilgiu svarbus, nes tik šitokiu būdu galima išvengti vienašališkumo ir pasiekti sprendimo susitarimo pagrindą. Reikalas tas, kad minėtose srityse priimami sprendimai turi platesnę visuomeninę reikšmę, negu gali tai įžvelgti tik vienos profesijos atstovai, beje, dažniausiai paisantys savo interesų. Neatsitiktinai Augustavo aplinkkelio projektas sulaukė pagrįstų priekaištų, nes ignoravo ekologinę ekspertizę. Pastarąją

inžinieriai nelaikė svarbia, manydami, jog tai ne jų reikalas, kita vertus, projekto užsakovai vadovavosi principu, jog svarbiau žmonės, o ne gamta. Be abejonės, tai moralinė dilema. Bet ar nebuvo galimybės išvengti tokios priešpriešos, jei pačioje pradžioje būtų viskas detaliai aptarta ir paieškota optimaliesnio sprendimo?

Kitas pavyzdys – vietinių ir užsienio verslininkų užmojai diegti kai kuriuose Lietuvos rajonuose ūkinės paskirties gyvulių ar paukščių auginimo projektus sukėlė vietinių gyventojų pasipiktinimą bei protestus dėl galimo aplinkos teršimo. Reaguodami į tai, verslininkai gynėsi apeliuodami į jų teisės plėtoti verslą diskriminavimą. Tačiau šie argumentai irgi yra korporacinio pobūdžio, ginantys vieno sluoksnio interesus, taigi vargu ar galima juos laikyti pagrįstais ir pakankamais nepaisyti gyventojų nuomonės ir gyvenamosios aplinkos bloginimo sąskaita siekti vien sau naudingų sprendimų. Nepaisant to, kad tokius projektus valdininkai neretai vertina palankiai kaip užsienio investicijų pritraukimą ir ekonominės plėtros spartinimą, vis tik priimant sprendimus ekonominiai rodikliai neturėtų būti laikomi vieninteliai ir svarbiausi. Juk ne užsieniečiai gyvena tame kaime, kur ruošiamasi auginti kiaules. Pavyzdžiui, danai savo šalyje planuoja iš viso atsikakyti šių gyvulių fermų ir užterštas teritorijas užsodinti miškais, todėl jie, naudodamiesi globalizacijos teikiamomis galimybėmis, savo verslui ieško vietų kitur, kur planuoja tęsti veiklą neregėtai didžiuliais mastais. Pastarosioms vietoms jie, aišku, neturi jokių sentimentų ir nesisieloja dėl poveikio ekologiškai jų kokybei, nes tai ne jų namai. Lietuvos žalieji tokius kiaulių auginimo verslo užmojus vadina mūsų šalies nekolonizacija ir palaiko vietinius gyventojus, kurie kovoja už teisę gerti švarų vandenį, gyventi švarioje aplinkoje, plėtoti kaimo turizmą, auginti sveikus vaikus ir vaikaičius.

Panašių kolizijų šiandien kyla daugelyje veiklos sričių, o jas sprendžiant susiduriama su papildomais moraliniais sunkumais. Ypač tai būdinga toms situacijoms, kur turime reikalą su naujų technologijų diegimu, aplinkos pertvarkymu, gyvenamosios erdvės ar lėšų paskirstymu, gyvūnų ar biotopų apsauga ir pan. Antai privatizavimo banga nepriklausomoje Lietuvoje pateikė tokių su teisingumu nederančių kuriozų, kaip, pvz., nelegalios statybos draustinose vietose, ežerų, upių pakrančių privatizavimas, jų neteisėtas aptvėrimas tvoromis, blokuojančiomis prieigas prie šių gamtinių objektų kitiems visiems nariams, nors rekreacinės gamtos gėrybės priklauso visiems, kaip ir galimybė maudytis privačiame ežere, girdyti gyvulius ar žvejoti, nes laukinė gyvūnija priklauso valstybei, o ne privačiam savininkui. Įvairūs ūkio, transporto, energetikos, komunalinės statybos, atliekų tvarkymo bei šalinimo projektai ir jų konkretus įgyvendinimas nėra visiems visada ir visais atžvilgiais gėris, todėl kelia prieštarotinus vertinimus ir visuomenės pasipriešinimą. Lietuvoje tokie atvejai dabar ypač dažni.

Kita vertus, visuomenės reakcija pas mus neretai būna pavėluota, kai projektų įgyvendinimas jau pradėtas ar net gerokai pažengęs į priekį. Be to, neatmestina ir ta galimybė, kad kai kurie visuomenės protestai prieš siūlomus sprendimus ir naujovių diegimą būna nepagrįsti, nulemti nežinojimo ar nepagrįstos baimės. Tokiais atvejais tariamas kliūtis įmanoma pašalinti ne pačių projektų atmetimu, o žmonių švietimu, informacijos skleidimu, gyventojų įtraukimu į projektų rengimo ir svarstymo procesą.

Šie ir kiti panašūs veiklos aspektai rodo aptariamą problemą aktualumą ir akivaizdžiai pabrėžia būtinybę jai skirti deramą dėmesį tiek teorinėje analizėje, tiek socialinėje edukacijoje. Savo ruožtu sėkmingas problemų sprendimas reikalauja iš veiklos subjektų ne vien dalykinės-profesinės kompetencijos konkrečioje srityje, bet ir sociologinių, psichologinių ir pedagoginių žinių, laiduojančių efektyvią socialinę komunikaciją ir dialogą su visuomene. Negana to, mokslo ir technikos laimėjimai, ypač biotechnologijoje ir genų inžinerijoje, sudaro galimybę ne tik daryti įtaką natūraliajai aplinkai, bet ir naujai formuoti fizinę žmogaus prigimtį

(pvz., keisti individo lytį), manipuliuoti žmogaus genomu, taikyti naujas reprodukcines technologijas, atlikti perinatalinius žmogaus vaisiaus tyrimus (pvz., diagnozuoti būsimo kūdikio lytį, neretai imantis šios procedūros ne iš nekalto smalsumo). Taigi sudėtingos, kompleksinės problemos, užkliudančios žmogaus laisvę ir teises, saugumą ir sveikatą, orumą ir kitas vertybes. Pastarosios problemos, kaip ir anksčiau minėtos, šiandien sudaro neabejotinai reikšmingą ir dažnai diskutuojamą dorovės realybės dalį. Kaip tik šios problemos, keliančios visuomenėje moralines kontraversijas ir poreikį išsiaiškinti, gera tai ar bloga, pažangu ar regresyvu, atitinka žmogaus prigimtį bei identitetą ir pan., ir yra taikomosios etikos objektas.

Lietuvoje taikomosios etikos tyrimai, palyginti su Vakarų demokratinėmis šalimis, pradėti labai vėlai. Tai lėmė geopolitinės krašto aplinkybės: sovietinė okupacija, totalitarinis režimas, „geležinė uždanga“ ir pan. Tiktai nuo praėjusio amžiaus devintojo dešimtmečio vidurio pasirodė pirmieji bandymai etiniu aspektu analizuoti ekologinės žmogaus situacijos klausimus (Etika ir ekologija 1984). Šių klausimų aptarimas buvo ne vien atsakas į globalinius laiko iššūkius, bet nemažu mastu siejosi su visuomenės pilietinio ir moralinio aktyvumo stiprėjimu siekiant krašto nepriklausomybės. Neatsitiktinai netrukus pasirodė ir daugiau panašaus turinio leidinių (Gamta ir dorovė 1990). Ekologinė tematika buvo tęsiama ir vėliau (Kalenda 2002; Mackevičiūtė 2005; Kalenda 2007).

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, žlugus socialistinei ūkio sistemai ir perėjus prie laisvosios rinkos santykių, iš senųjų mąstymo stereotipų bei elgesio įpročių besivaduojančioje visuomenėje staigiai iškilo verslo etika (Paulavičiūtė 1998; Vyšniauskaitė 1999; Vasiljevienė 2000). Ši etika „koncentruojasi į individų, firmų bei *organizacijų padarumo ir efektyvumo sąveiką*, socialinės tvarkos konstravimą, optimalių ekonominės veiklos aspektų paiešką ir šių – mokslškai atskleistų – žinių panaudojimą vadyboje“ (Vasiljevienė 2001: 320). Išaugęs poreikis plėtoti verslo etiką ir sistemingai diegti jos standartus į praktinę veiklą sąlygojo Verslo ir taikomosios etikos centro įkūrimą Vilniaus universiteto Kauno Humanitariniame fakultete 1999 m. (vadovė N. Vasiljevienė).

Be minėtų taikomosios etikos sričių, pamažu radosi ir kitos. Bioetikos (siaurąja prasme) tyrimus Lietuvoje pradėjo E. Gefenas, 1993 metais apgynęs daktaro disertaciją „Šiuolaikinė medicininė etika: asmens autonomija ir paternalizmas“, paskelbęs darbų žmogaus gyvybės apsaugos kolizijų, dilemų, biomedicinos tyrimų etinio vertinimo klausimais (Gefenas 1995, 1997) ir tapęs pirmuoju Lietuvos bioetikos komiteto pirmininku. Aktualias šios srities problemas ėmė kelti ir tirti I. Jakušovaitė (2000), Jakutytė (2002), K. A. Stoškus (1998), A. Narbekovas (2004) ir kt. Demokratėjančioje visuomenėje Seimui priėmus Viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo įstatymą ir įsteigus Vyriausiąją tarnybinės etikos komisiją, etikos atstovų dėmesio objektu tapo administravimo, sprendimų priėmimo nešališkumo, valdininkų veiksmų skaidrumo ir kiti panašūs klausimai (Palidauskaitė 2001; Laurinavičius 2003). Pirmosios publikacijos taikomosios etikos klausimais Lietuvoje nemaža dalimi buvo susijusios su visuomenės švietimo, mokymo tikslais, bet kartu radosi ir tiriamųjų projektų, adaptuotų vietos sąlygoms.

Ankstesniųjų laikų etika buvo plėtojama pirmiausia kaip teorinė akademinė disciplina, pagrindžianti moralės prigimtį bei svarbiausius principus, mažai skirdama dėmesio konkrečioms moralės imperatyvų įgyvendinimo aplinkybėms. Šis klausimas buvo tarsi savaime suprantamas, nes moralė paprastai apsiribojo elementarių buitinių santykių reguliavimu, išreiškiamu daugiausia draudžiamojo pobūdžio reikalavimais: nežudyk, nevok, nemeluok, nesvetimauk ir pan. XX amžiuje įvyko ryškūs struktūriniai ir funkciniai moralinio reguliavimo ir etinio mąstymo pokyčiai. Normatyviųjų teorijų atstovai ėmė persiorientuoti nuo vertybių analizės kaip prioritetinio uždavinio į vertybių įgyvendinimo mechanizmo apibrėžimą, į eti-

nių vertybių realizavimo technologijos konstravimą, t. y. taikomosios etikos kūrimą. Kaip tik ši etika šiandien įgijo svarbią visuomeninę reikšmę ir pakeitė etikos profilį. Taikomoji etika – tai mąstymas apie „kompleksinę struktūrą santykių tarp pagrindinių moralės sąvokų bei principų, iš vienos pusės, ir praktinės orientacijos klausimų – iš kitos“ (Düwel 2002: 243).

Moralinių problemų skirtingas dalykinis turinys ir dorovinių vertybių raiškos ypatumai, atsirandantys taikant moralės kriterijus vienoje ar kitose konkrečiose profesinės veiklos bei gyvenimo srityse, sąlygojo taikomosios etikos šakų diferenciaciją: ekologinė etika, medicinos etika, mokslo etika, technikos etika ir t. t.

Terminas „taikymas“ šiame kontekste reiškia pamatinių moralinės sąmonės pagrindų apmąstymą tuo požiūriu, kaip jie turėtų orientuoti žmogaus veiklą konkrečioje gyvenimo sferoje, kad būtų pasiektas pageidaujamas praktinis rezultatas. Tai yra specifinės kompetencijos etika, formuluojanti moralinę žmogaus pareigą ir aiškinanti, kodėl individas privalo ją vykdyti ir kuo jo doras elgesys prisideda prie gyvenimo kokybės gerinimo.

Atliekant šias teorines moralės pagrindimo procedūras paprastai vadovaujamosi teleologine prieiga, dėmesį kreipiant į pareigos vykdymą kaip svarbiausio tikslo – gėrio – pasiekimo priemonę. Šiuo atveju etikoje formuluojamų elgesio reikalavimų įtikinamoji galia neatskiriama nuo reguliuojamos srities dalykinio išmanymo argumentų turinio ir elgesio subjektų gebėjimo įsigilinti į juos. Kitaip sakant, moralinė-praktinė refleksija (ką daryti, kaip elgtis) sutampa su etine-teorine refleksija, t. y. su teoriniu pagrindimu, kodėl taip reikia elgtis, nes be pastarosios negali būti surastas ir tinkamai realizuotas deramas elgesio būdas.

Taikomoji etika nėra vien akademinė disciplina. Jos klausimai, kaip tik ką konkrečiais pavyzdžiais mėginta parodyti, aktyviai diskutuojami žiniasklaidoje ir visuomenėje, nes ši etika labai glaudžiai susijusi su politika ir praktine veikla. Čia svarbiausiu tikslu tampa ne tik etinės refleksijos argumentų kokybė, o pirmiausia *visuomeninio susitarimo* pasiekimas, skirtingų gyventojų sluoksnių interesų suderinimas. Iš minėto tikslo išplaukia kitas ryškus taikomosios etikos bruožas.

Kadangi visuomenėje skirtingos žmonių grupės vadovaujasi skirtinga pasaulėžiūra, tai etikoje neišvengiamai susiduriama su moralinių įsitikinimų ir etinių teorijų pliuralizmo problema. Tuo atveju, kai etikoje sprendimas priimamas vienos etinės teorijos pagrindu, tada maža tikimybė, kad šiam sprendimui pritaris visi kiti suinteresuoti moralinio proceso dalyviai ir bus pasiektas sutarimas. Kita vertus, gyvenimas su savo naujovėmis ir problemomis nelaukia, kada teoretikai suderins savo pozicijas ir susitars. Ieškant išėities iš šios keblios situacijos paprastai siekiama suformuluoti tokius principus, kurie būtų priimtini visiems etinio diskurso dalyviams, nepaisant to, kokių etinių tradicijų – religinių-konfesinių ar pasaulietinių, deontologinių ar utilitaristinių – jie laikosi. Ryškiu tokio problemos sprendimo pavyzdžiu galima laikyti Thomo I. Beauchampo ir Jameso F. Childresso dar praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pabaigoje suformuluotus biomedicinos etikos 4 principus: nekenkimas, autonomija, gero darymas, teisingumas. Autoriai atstovauja skirtingoms etinėms koncepcijoms: pirmasis – utilitaristinei, kitas – deontologinei. Tradicinėje etikoje teorinis moralės pagrindimo būdas buvo esmingiausias etinės doktrinos bruožas. Tuo tarpu minėti autoriai, kaip taikomosios etikos specialistai, dėmesį telkia ne į teorinio pagrindimo esmę, o į probleminių moralinių situacijų sprendimą remiantis tokiais bendraisiais principais, dėl kurių moraliniu požiūriu sutariama ir kurie leidžia mąstyti apie daugybę moralinių problemų ir ieškoti jų sprendimo. Šie principai suponuoja tokias vertinamąsias prielaidas, kad moralumas tarsi destiliuojamas refleksijos būdu pakilus į tokį abstrakcijos lygmenį, kuris panašus į „vidurio“ poziciją ir suteikia skirtingų įsitikinimų žmonėms bendrus ir naudingus elgesio vertinimo standartus.

„Pasaulėžiūriniai ginčai dalykinėje etikoje iš esmės praranda savo prasmę. Išskyla konsenso tarp prieštaraujančių, konkuruojančių pozicijų būtinybė, kurią objektyviai determinuoja tam tikrų socialinių struktūrų, tam tikrų funkcijų vykdymo tikslai, tiesiog produktyvios veiklos logika“ (Vasiljeviene 2001: 321). Neatsitiktinai T. I. Beauchampo ir J. F. Childresso pasiūlytos abstraktesnės, vidutiniško lygmens moralinės gairės, pagrįstos rekonstrukcinės etikos metodu (Birnbacher 2006: 36) ir skirtos kolizijoms medicinos srityje reguliuoti, tapo JAV, kaip ir kitose šalyse, priimtinos tiek religinių, tiek pasaulietinių įsitikinimų žmonėms, ir tai galima laikyti reikšmingu dorovinės kultūros laimėjimu bei dorovinės pažangos požymiu ir kartu viena iš pakopų siekiant naujo moralės paveikumo lygio.

Lietuvoje pastaruoju metu neeilinį visuomenės dėmesį ir intensyvias diskusijas sukėlė abortų klausimas. Turbūt pas mus tai yra pirmas moralinės reikšmės klausimas, sulaukęs ypač aktyvaus visuomenės narių ir visuomeninių organizacijų dalyvavimo jį svarstant. Pagrindas diskusijai buvo Seime parengtas įstatymo projektas, labai ribojantis moters teisę apsispręsti gimdyti ar nutraukti nėštumą. Projektas paremtas ortodoksine draudžiamąja pozicija, susiformavusia praeityje dėl religijos poveikio, įtvirtinta Amerikos ir Europos įstatymuose iki XX a. pirmosios pusės ir išlikusia kai kuriose šalyse iki šiol. Tuo tarpu oponentų argumentai atliepia liberaliosios visuomenės vertybes, paremtas asmens autonomija, apsisprendimo teise bei laisve rinktis. Kaip tik šioje plotmėje ir išryškėja esminė takoskyra tarp abortų įstatymų projekto šalininkų ir oponentų. Neatsitiktinai viena Seimo narė, reaguodama į moters teisę apsispręsti, TV organizuotoje diskusijoje pareiškė, kad moteriai nereikėtų savęs pernelyg sureikšminti, o veikiau turėtų žiūrėti į save kaip į „vartus, per kuriuos vaikai ateina į pasaulį“. Tačiau toks moters – kaip žmogaus ir motinos – „instrumentalizavimas“ sunkiai derinasi su šiuolaikine humanizmo samprata, nes socialinę, demografinę ir moralinę problemą perkelia vien į biologinę plotmę. Žinoma, negalima uždrausti asmeniui turėti tokius įsitikinimus ir pagal juos elgtis, bet ar to pakanka, kad būtų priimtas įstatymas ir visos kitos moterys būtų priverstos taip elgtis? Įstatyme numatytos išlygos pripažįsta, kad spręsti šią problemą vadovaujantis schema „vaisiaus išsaugojimas – gėris, jo sunaikinimas – blogis“ vargu ar visada praktiškai įmanoma, todėl projekto autoriai daro nuolaidų ir į minėtą schemą įterpia kai kurias gyvenimo realijas, pastarąsias, matyt, laikydami didesniu blogiu negu vaisiaus sunaikinimas. Bet oponentai pateikia dar nemaža atvejų, kai dėl gyvenimo aplinkybių nelaukiamo kūdikio gimimas taip pat yra ne ką mažesnis, o gal net dar didesnis blogis negu tai numatyta svarstomo įstatymo projekto išlygose. Lietuvoje dar daugelyje šeimų vaikų auginimas reiškia skurdą. Tokiu atveju visuomenė, jeigu ji pripažįsta asmenybės autonomiją sprendžiant savas problemas, paprastai turėtų užimti pašalinio stebėtojo poziciją, nediktuodama aksiologinės formulės kaip griežto recepto, o leistų atskirai asmenybei savarankiškai spręsti aborto klausimą. Tai nereikia, kad visa ši problema paliekama savieigai. Visuomenė per savo institucijas turi inicijuoti švietimo ir ugdymo politiką. Svarbus vaidmuo čia tenka taikomajai etikai (šiuo atveju aborto etikai kaip bioetikos šakai). Joje analizuojami ir vertinami biologiniai-medicininiai, antropologiniai, sociologiniai duomenys, o pastarieji interpretuojami filosofiniu-etiniu, teologiniu, socialiniu požiūriu, ieškant galimybės diskutuojančioms pusėms pasiekti susitarimo kokiais nors konkrečiais klausimais, pvz., dėl laiko, kada galima atlikti abortą. Ir tik tada jau galima kalbėti apie tokio susitarimo įtvirtinimą įstatymu, išreiškiančiu būtiną moralinį minimumą.

Reikia manyti, kad tiek šis, tiek kiti probleminiai moralės klausimai, augant visuomenės aktyvumui, bus išsamiau viešai svarstomi, ir tai leis pasiekti labiau gyvenimo realybę ir teisingumą atitinkančius sprendimus, kartu liekant galimybei kiekvienam elgtis pagal savas pasaulėžiūrinės nuostatas. Mat, šiuolaikinės vertybės gyvuoja tik konkrečiuose žinojimo kon-

tekstuose, kuriuos suponuoja ir išsilavinimas, ir gyvenimo būdas, darbinės veiklos stilius ir, be abejo, vartojimo kultūra, – pažymi A. Augustinaitis. – „Grynais“ pavidalais vertybės gali gyvuoti tik „ideologinėse“ visuomenėse, kurios paremtos vertybiniu fundamentalizmu ir ideologiškai persmelkia visas gyvenimo sritis...“ (Augustinaitis 2008: 149). Tokia yra reali šiuolaikinės moralės raidos tendencija. Nykstant totalitarinių politinių režimų nuosėdoms žmonių sąmonėje bei elgesyje, stiprėjant ir išsitvirtinant gyvenime demokratiniais įpročiams, išgalint rinkos ekonomikos dėsniams ir augant įvairių socialinių sluoksnių iniciatyvumui, vis daugiau visuomenės narių tampa aktyvesni ir išitraukia į aktualių viešųjų reikalų, taip pat moralės klausimų, svarstymą. „Viešasis diskursas atlieka ne tik visuomenės informavimo funkciją, bet ir kuria naujus elgesio, mąstymo, vartojimo būdus ir stereotipus, esmingai veikia kultūros erdvę“ (Krasnovas 2008: 7).

Moraliniai sprendimai ir reikalavimai yra tarpsubjekcinio pobūdžio, t. y. jie veikia tuo atveju, jeigu juos pripažįsta ne vienas, ne du, o daugelis, teoriškai – visi visuomenės nariai. Žmonės gyvena drauge ir bendrauja, o tai suponuoja savitarpio pažinimą ir visoms pusėms priimtinių sprendimų priėmimą. Vokiečių filosofas Jürgenas Habermasas pagrindė komunikacinės praktikos sąvoką (Habermas 1981), kuri tapo svarbi plėtojant šiuolaikinę – diskurso – etiką. Komunikacinėje praktikoje gali dalyvauti visi suinteresuoti asmenys ir išsakyti savo nuomonę bei argumentus dėl siūlomo sprendimo. Tokiu atveju žmonės turi galimybę diskutuodami derinti siūlomus sprendimus ir susitarti, pasiekdami aukštesnio lygio tarpsubjektyvumo mastą, kuris laiduoja normų ir elgesio kryptį įgyvendinamumą. Taikomoji etika kaip tik grindžiama minėtomis komunikacinėmis ir diskurso etikos prielaidomis.

IŠVADOS

1. Mokslo ir technologijos pažanga XX amžiuje nepadarė žmogaus doresnio, bet suintensyvino jo veiklą ir sukėlė nelauktų padarinių, tarp jų – naujų moralinių problemų. Į pastarųjų svarstymą bei sprendimą išitraukė įvairių profesijų ir socialinių sluoksnių atstovai, aktyviai ginantys savo interesus bei teises.

2. Neatidėliotinas poreikis profesionaliai spręsti naujus moralinius konfliktus skatino etikos plėtotę. Šiame procese į pirmą vietą iškilo taikomasis aspektas, išaugęs iš profesinės etikos, bet įgavęs platesnių užmojų ir tapęs ryškiu šiuolaikinės visuomenės dorovinės kultūros bruožu.

3. Lietuvoje publikacijų taikomosios etikos klausimais pradėjo rasti tik paskutiniajame XX a. dešimtmetyje, kai žlugo sovietinė sistema ir šalis tapo nepriklausoma valstybe.

4. Taikomoji etika, pasireiškianti ekologinės etikos, bioetikos, verslo etikos, tarnybinės etikos ir kitų sričių etikos formomis, pirmiausia orientuota į veiksmingesnį praktinį-vadybinį elgesio reguliavimą. Ji akcentuoja etinių doktrinų ir bendrų moralės principų pritaikymą konkrečioms moralinio konflikto situacijoms spręsti ir dalykinį to konflikto sprendimo pagrindimą.

Gauta 2008 12 03

Priimta 2008 12 22

Literatūra

1. Augustinaitis, A. 2008. „Naujieji vertybių persikūnijimai ir kaukės“, in *Vertybės ir politika*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: BĮ UAB „Baltijos kopija“, 146–153.
2. Birnbacher, D. 2006. *Bioethik zwischen Natur und Interesse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
3. Düwel, M. 2002. „Angewandte oder Bereichsspezifische Ethik. Einleitung“, in *Handbuch Ethik*. Herausg. v. M. Düwel, Chr. Hübenenthal u. M. H. Werner. Stuttgart; Weimar: Verlag J. B. Metzler, 243–247.
4. „Etika ir ekologija“. 1984, in *Etikos etюдai-7*, ats. red. V. Žemaitis. Vilnius: Mintis.

5. *Gamta ir dorovė*. 1990. Resp. konferencijos pranešimų tezės ir metodiniai patarimai, red. Č. Kalenda. Vilnius: „Tėviškės gamtos“ redakcija.
6. Gefenas, E. 1995. *Eutanazija*. Vilnius: Filosofijos ir sociologijos institutas.
7. Gefenas, E. 1997. „Šiuolaikinė medicina ir dorovinės dilemos“, *Medicina* 33 (11 priedas): 21–25.
8. Habermas, J. 1981. *Theorie des kommunikativen Handelns*. Bd. 1. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
9. Jakušvaitė, I. 2001. *Filosofija ir medicina*. Kaunas: KMU.
10. Jakutytė, S. 2002. „Utilitarus sveikatos priežiūros išteklių skirstymo modelis“, *Problemos* 61: 59–69.
11. Kalenda, Č. 2002. *Ekologinė etika: ištakos ir dabartis*. Vilnius: VU leidykla.
12. Kalenda, Č. 2007. *Etika gamtos apsaugos amžiuje*. Vilnius: Ethos.
13. Krasnovas, A. 2008. „Viešojo diskurso filologiniai tyrimai. Vietoj pratarinės“, in *Viešojo diskurso retorika ir lingvistika*. Straipsnių rinkinys. Vilnius: VU leidykla, 7–8.
14. Laurinavičius, A. 2003. „Dalykinės etikos infrastruktūra ir statutinių pareigūnų kvalifikacija“, *Jurisprudencija* 48(40): 5–14.
15. Mackevičiūtė, J.; Žičkienė, S. 2005. „Gamtinių būtybių moralinių teisių neantropocentriniai etiniai argumentai“, *Problemos* 68: 128–134.
16. Narbekovas, A. 2004. *Bioetika*. Kaunas: VDU.
17. Palidauskaitė, J. 2001. *Viešojo administravimo etika*. Kaunas: Technologija.
18. Paulavičiūtė, A. 1998. *Verslo etikos būklė Lietuvoje*. Vilnius: Technika.
19. Stoškus, K. 1998. „Manipuliacijos gyvybe: galimybės, būdai ir bioetikos pasipriešinimas“, *Medicina* 34 (2 priedas): 25–27.
20. Vasiljeviienė, N. 2000. *Verslo etika ir elgesio kodeksai*. Kaunas: Naujasis lankas.
21. Vasiljeviienė, N. 2001. „Praktinės etikos paradigma“, in *Dalykinė etika: pasaulinės tendencijos ir postsocialistinių šalių aktualijos*. Kaunas: Naujasis lankas, 320–385.
22. Vyšniauskaitė, D.; Kundrotas, V. 1999. *Verslo etika*. Kaunas: Technologija.

ČESLOVAS KALENDA

Applied ethics: emergence and peculiarities in Lithuania

Summary

The article defines the social and practical preconditions (development of science and technology, restructuring of environment, globalisation, etc.) that have determined the emergence of new moral problems in the life of society over the past decades in the world and in Lithuania. Attention is paid to the fact that under the conditions of intensive change, new social strata seeking actively to protect their rights, residential environment, health, integrity, and other values got involved in the public discourse on moral problems. In this connection, a search for the general principles of a definite level acceptable to people differing in terms of interests and world outlook was initiated in the area of ethics. Simultaneously, motivation for moral behaviour developed unusual characteristics: here, a significant position was occupied by subject-related knowledge, especially scientific-type knowledge securing desired practical results in a specific sphere. Adaptation of the normative discourse to the solution of specific situations involving a moral conflict transformed the traditional system of ethics, opening up new vistas for a more powerful influence on the development of civilisation.

Key words: moral collisions, professional ethics, corporation ethics, discourse, applied ethics